

STRAZDELIS

Ir vėl grįžtame į XIX amžiaus pradžią. Grįžtame kito rūpesčio vedami. Kaip, koku būdu, iš kokių paskatų formavosi lyrika, savarankiška lietuvių literatūros rūšis, epo priešprieša, nesiekianti išsamumo, pilnumo, telpanti į akimirką. Epo galimybes siejome su aukštaisiais lietuvių visuomenės luomais, sprendusiais valstybės, karo, tautos likimo reikalus. Lyrika labiau kilo iš tos pačios versmės, iš kurios veržėsi ir lyrinės lietuvių dainos – iš liaudies žmonių. Pirmas aiškiai regimas toks kūrėjas yra Antanas Strazdas, išlikęs maloniniu Strazdelio vardu. „Jo eilių forma labai primena jo aprangalus: namų darbo sutaną, degutuotus batus ir drobinę nosinę. Mums ir jis, ir jo dainelės per prastos. Mes mažai juo domimės, bet nereikia užmiršti, kad nūdienos pradžia yra Strazdelis. Naujasai gyvenimas ir naujoji kultūra yra baudžiauninkų (dabar išsilaisvinsiuš baudžiauninkų) padaras.“ Taip galvojo J. Kossu-Aleksandravičius, dar pridurdamas, kad niekuomet negalėsime parašyti Strazdelio biografijos, nes jo gyvenimas yra tarp realybės ir legendos¹. Tas „tarp realybės ir legendos“ atrodo labai svarbus: XIX amžiuje perkurianti, transformuojanti liaudies kūrybinė galia tebebuvo stipri. Strazdas pateko į liaudies kūrybos stichiją, tapo tarsi mitiniu herojumi. Strazdas – pusiau žmogus, pusiau paukštis (toks jis ir S. Gedos poemoje) gali būti ir Žilvino, pusiau žalčio, pusiau žmogaus, paralelė ar liaudies epo veikėjas – nepastovus, besikeičiantis. Iš XIX a. lietuvių rašytojų mitologizuojamas ir S. Daukantas, tačiau kitaip – kaip mokėtojas, išminčius, apie jį kalbama aukštuoju stiliumi. Strazdas – „žemojo stiliaus“ herojus.

A. Strazdas yra pirmasis valstietiškos (pagal motiną neabejotinai – baudžiauninkų²) kilmės ir valstietiškos pasaulėjautos lietuvių poetas. Jis pradeda valstietišką lietuvių kultūros veikėjų liniją. Šie veikėjai, ypač artėjant į XIX a. pabaigą, yra itin aktyvūs. Pagaliau A. Strazdas – pirmasis didelis poetas iš Rytų Aukštaitijos, atvėręs aukštaitiškojo lyrizmo versmę. Jis ir pirmasis, jau žinomas, lietuvių „bardas“, nes jo kūriniai plito liaudyje gyvu žodžiu. Ir ne tik todėl, kad Strazdo kūriniai žmonės priėmė kaip savus, bet ir todėl, kad toks buvo poezijos gyvavimo būdas. Iki paprastų žmonių nepriėjo, nebuvo jų įsimintos aukštosios epinės giesmės. Lyrinė lietuvių poezija nuo pat savo pradžios formavosi kaip demokratiškas žanras.

Giesmių svietišky ir šventų pasirodymo laikas sutapo su XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais prasidėjusiu Žemaičių kultūrinio sąjūdžiu. Ankstyviausi jo literatūriniai ženklai susiję su bajoriškos kilmės A. Klementu, D. Poška. S. Stanevičiaus, S. Valiūno, S. Daukanto tėvai – laisvieji valstiečiai. XIX amžiuje žmogaus kilmė svarbi ne tik oficialiu požiūriu, ne tik galimybių pasaulyje požiūriu. Kilmė, aplinka, auklėjimas iš esmės lėmė ir žmogaus pasaulėvaizdį, orientaciją. Tik XIX a. pabaigoje, veikiant revoliucinėms pasaulio pertvarkymo idėjoms, Rusijos imperijoje, taip pat ir Lietuvoje, atsiranda žmonių, sąmoningai sutraukančių ryšius su aukštesniu luomu, atsisakančių jo privilegijų.

A. Strazdas atėjo į kultūrą ir literatūrą iš žemiausio, labiausiai beteisio luomo. Tai nėra bereikšmis faktas poeto biografijai, kūrybai, jos likimui. Tikriausiai gana nelengvai pasiekęs dvasininkų luomą, A. Strazdas su juo nesutapo, konfliktavo, senatvėje grįžo prie žemės darbo, savaip įkūnydamas rusoistines laisvos ir nevaržomos žmogaus prigimties idėjas. J. Aistis vadino jį „stichijinga siela“, prigimtim artima prancūzų F. Vignonui³. Galbūt paskutinį kartą pro dar nesukietėjusį krikščionybės luobą prasimušė senoji lietuvių kultūra, kitoniškas jos moralumas. „Jeziežos“ Drozdovskio grįžimas į Strazdelį, į žemdirbio

¹ Kossu-Aleksandravičius J. *Dievai ir smūtkeliai*. – K., 1935. – P. 12–15.

² Lebionka J. „Medžiaga Antano Strazdo biografijai“ // *Literatūra*. – 1984. – T. 26 (1). – P. 37.

³ Kossu-Aleksandravičius J. *Dievai ir smūtkeliai*. – P. 15.

kultūrą yra savotiška alegorija, netgi mitas ir šiandien pasikartojantis žemės ilgesiu, žemės darbo, kaimo gyvenimo pasiilgimu.

Strazdelio likimas savaip apibendrina ir amžiną kūrėjo nerimą, savęs ieškojimą. Lietuvių lyrikoje, ilgą laiką kurtoje daugiausia dvasininkų, šis nerimo, nepasitenkinimo vadavimosi jausmas išskirtinai svarbus. Poezijos nenaudai ji išsprendė A. Baranauskas, atvirai prasitaręs, kad poeziją ir dvasininko priedermes suderinti sunku. Kompromisiškai – tėvynės garbei – Maironis; dramatišku dvasios maištu dėlei laisvos kūrybos – V. Mykolaitis-Putinas. Bet jaučiame jų visų ryšį su Strazdo užduotu poeto gyvenimo klausimu. Ir ne tik su juo vienu. Iš principo svarbu tai, kad A. Strazdu pirmasis susidomėjo M. Valančius⁴. Praėjus tik keliems metams nuo Strazdo mirties, netoli nuo Kamajų esančiuose Svėdasuose L. Jucevičius užbaigė rašyti savo veikalą *Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius*. A. Strazdas priskiriamas prie žemaičių. Apie Strazdą sakoma, kad jo „kūriniuose reiškiasi didelis talentas“, kad jis „dėl įgimto savo išdidumo, būdingo didiesiems žmonėms“, „neelgetavo nei garbės, nei turtų“. Turbūt kaip jam gerai žinomą dalyką L. Jucevičius pabrėžė, kad „nepaprastai lengvai sekdavosi jam sudėti dainą ir sukomponuoti gaidą: kiekvienam atsitikimui suimprovizuodavo eiles ir joms jau turėdavo gatavą gaidą, tikrai lietuvišką: ilgesingą, naivią ir tyrą melodiją, it motinos meilė tame krašte“⁵. Šis pastebėjimas, turintis ir liudijimo vertę, yra nepaprastai svarbus. Regime, kad lietuvių lyrikos pradžioje muzika ir žodis ėjo kartu, eilėraštis patikliai glaudėsi prie giesmės ir dainos. Ta „gatava gaida“ galėjo eiti iš senesnių lietuviškos kultūros klodų. Patiklų eilėraščio ir dainos-giesmės sąlytį vėliau matysime A. Baranausko, A. Vienažindžio, iš liaudies kilusių poetų lyrikoje. Jie ir patys savo eiles dainuodavo, ir buvo kitų dainuojami. Įdomu ir prasminga, kad L. Jucevičius pabrėžė A. Strazdo gaidos lietuviškumą. Suvokiame šią ypatybę kaip išskirtinę. Vadinasi, poeto lietuviškumas buvo iš karto pastebimas, ne vėliau „priedėtas“. V. Mykolaitis-Putinas šiuo aspektu taip yra rašęs: „Šiandie mes Strazdą galime laikyti kaip ir kokiu bendrinančiu pavyzdžiu, kaip etninės liaudiškos lietuvių savybės ginasi ir kelia maištą prieš inteligentines svetimos kultūros formas, kurios nori tas savybes užgniaužti. Strazdas atmetė tas inteligentines formas, kadangi jos atstovavo lenkišką kultūrą ir bajorų-ponų luomą, ir pasiliko artimas liaudžiai. Dėl to ir savo dainose jis daug daugiau įspėjo tautinės kūrybos dvasią, negu kiti to meto poetai, nors ir buvo lenkiškųjų „sielankų“ ir kantičinių eiliavimo formų įtakoje.“⁶ Lietuviškumas XIX a. pradžioje gali būti tik liaudiškas, inteligentinės formos susijusios su lenkiška kultūra. Strazdelis negali būti lietuvis, nebūdamas liaudies žmogumi, nors jo dvasia išlavinta, inteligentiška. „Maišto“ kėlimas buvo neišvengiamas. V. Mykolaitis-Putinas atkreipė dėmesį į vidinės A. Strazdo lyrikos formos savitumą ir demokratiškumą, susietą su liaudiškumu ir tautiniu savitumu. Tautinis savitumas XIX a. pradžioje taip pat galėjo remtis tik etnine kultūra. Tradicinė, per amžius susiklosčiusi liaudiškosios lietuvių kultūros sankloda XIX a. tebebuvo stabili. „Iš kartos į kartą perduodami įsitikinimai, gyvenimo principai, grožio vaizdiniai, senojo tikėjimo arsenalas yra emocionaliai išgyvenamas, jaugęs į sąmonę ir duoda konkrečiai situacijai vienintelį priimtina – kuriam nėra alternatyvos – paaiškinimą ir įvertinimą.“⁷ A. Strazdas kaip žmogus ir poetas formavosi tradicinės liaudies kultūros apsuptyje. Kultūros, literatūros žinios suteikė jam galimybę prigimtąją kultūrą vertinti nuo jos nenutolstant.

Tautosakos tyrinėtojų (J. Čiurlionytė, D. Sauka) nuomone, lyrinių lietuvių liaudies dainų klestėjimo laikas – XVII–XVIII amžius. Imliausiame vaikystės, paauglystės amžiuje A. Strazdas buvo supamas dainos, pasakos, neatsiskyrusių nuo kasdieninio gyvenimo. A. Strazdas yra pirmasis lietuvių poetas, taip natūraliai ir stipriai atsirėmęs į liaudies kūrybą – ir spontaniškai, ir sąmoningai jausdamas jos vertę, prasmę, jos opoziciją ir tautiniu, ir socialiniu atžvilgiu svetimai „ponų“ kultūrai.

⁴ Lebionka J. „Medžiaga Antano Strazdo biografijai“. – P. 37.

⁵ Jucevičius L. *Mokyti žemaičiai*. – V., 1975. – P. 156–157.

⁶ Mykolaitis-Putinas V. *Naujoji lietuvių literatūra*. – K., 1936. – P. 22.

⁷ Sauka D. *Lietuvių tautosaka*. – V., 1982. – P. 14.

V. Vanago teisingai pastebėta, kad A. Strazdo kūryboje „susikryžiuo dvi poetinės kultūros – rašytinė literatūrinė ir žodinė, tautosakinė“⁸. Rašytinė poetinė kultūra, ypač lenkų poezijai įprastais modeliais, artimais klasicizmui, A. Strazdas kuo nors savitesniu, specifiškesniu netgi to meto lietuvių poezijoje neišsiskyrė. Ypatingą atspalvį jo kūrybai suteikė kaip tik sąlytis su tautosaka. Jis labiausiai ir lėmė A. Strazdo lyrizmą. Ne visa Strazdo kūryba yra lyrinė, bet lyrinė yra pati autentiškiausia jos dalis. Ir objektyvus eiliuotas pasakojimas apie tai, kas yra, kas matoma, dažnai susipina su lyriniu, emociniu pasaulio pojūčiu – vidinės nuostatos reiškėju.

„Giesmėje apie siratas“ akivaizdžiai atskleistas pats lietuvių lyrikos tapimo, formavimosi vaizdas. Kūrinio poetinis vyksmas tarsi susidvejinęs: pasakojama ir pirmuoju asmeniu – lyg apie save, – ir objektyviu trečiuoju. Pasakojimo būdai išskiria ir du kūrinio planus – objektyvų ir subjektyvų – lyrinį. Lyrinė kūrinio intencija aiškiai susijusi su tautosakine tradicija. Iš jos – ir siratos motyvas, ir to motyvo įprasminimas, artimas liaudies dainai. Liaudies daina duoda eilėraščiui motyvą (siratėlė eina ant kapelių), paralelinę kompoziciją, mažiškus įvaizdžius:

Eisiu jau aš ant kapelio
Budinti savo tėvelio:
Šauksiu motinėls
Balsu gegužėlės, –
Ar neužgirs?
Ana, ant mano tėvelį
Užžėlė žolės takelį;
Kapą motinėls
Užvertė šiekštelės, –
Nedaisiu.

Bet kartu tai jau sąlyginis lyrikos pasaulis, ypatingo dvasios nusiteikimo nušviestas, pakylėtas. Jame ir džiaugsmas, ir skausmas tarsi apsivalo nuo kasdienybės dulkių, įgyja taurumo. Prabyla pats žmogaus likimas, pasigirsta dramatiškos jo gaidos. Gana paslanki eiliuoto žodžio dinamika, sudėtinga strofa, bet eilėdara tebėra artima lietuvių liaudies dainoms⁹. Nors visą kūrinį vienija ta pati intonacija, objektyvioji linija, atsišakojanti dar į pasakojimą apie turtuolio sūnų, neturi tokio gražaus sąlygiško apibendrinimo. Ji labiau detalizuota, buitiškesnė. Šio A. Strazdo eilėraščio patirtis lietuvių lyrikos pradžiai būdinga keliais aspektais. Pirmiausia jame akivaizdžiai jaučiama, kaip eiliuotame pasakojime (pačiame paprasčiausiame eiliuoto žodžio būvyje) atsiranda lyrizmo užuomazgos, kaip kalbėjimas apie save atsiremia į tautosaką, į liaudišką gamtos metaforą, į tiesioginį kreipinį, į naiviai gražų pasitikėjimą aukštesne valia. Eilėraščio audinio nevientisumas tarsi rodo, kaip dar nelengva išlaikyti lyrinį toną, lyrinį suinteresuotumą, kuris kūrinio pradžioje jaučiamas kaip pagrindinis kūrybos impulsas. „Sieliankoj aušroj“, geriausiame A. Strazdo kūrinyje, lyrinis pasaulio vaizdas yra vientisesnis. Tautosakiškoji patirtis, atliepta lyriniuose „Giesmės apie siratas“ monologuose, čia labiau individualizuota, tarsi sukaupta gamtos pasaulio gražumui ir artimumui išsakyti. Formulinis liaudies dainos sąlygiškumas užpildytas judančio, siaudžiančio, griaudžiančio pavasario, gyvų jo vaizdų:

Vieversys, vieversys,
Vieversėlis siausdamas
Šoka, vėju plakdamas, plakdamas,

⁸ Vanagas V. „Antanas Strazdas ir jo kūryba“ // Strazdas A. *Giesmė apie siratas*. – V., 1974 – P. 16.

⁹ Girdzijauskas J. *Lietuvių eilėdara*. – V., 1966. – P. 155–156.

Padangėm
Siaudžia, griaudžia padangėm...
Vištos karkia palangėm.

Jautelis,
Jaučias laukan eidamas,
Kasa žemę baubdamas.

Gėreliai su ožkeliais –
Kazokėlį šokdami,
Štukeles rodydami.

Tai pačios autentiškiausios A. Strazdo kūrybos lyrinės akimirkos, ilgam įsirežiančios į lietuvių lyrikos atmintį, įdomiai pasikartojančios atskirais jos raidos periodais. Vaizdas itin ekspresyvus, dinamiškas, sudėtinga ir raiški intonacinė struktūra. Pasaulis netelpa ištiesintoje linijinėje plokštumoje – jis įvairiamatis, jungiantis padangių ir žemės polių, jaučiant ir išgyvenant pavasariško judėjimo, atgimimo galios vieningumą gamtoje ir žmoguje. Po gero šimtmečio lietuvių lyrikoje vėl ištrykš toji gaivalinga atbundančios žemės jėga, vėl tarsi objektyvizuota, įkūnyta konkrečiais gamtos, kaimo buities vaizdiniais – tai bus K. Binkio „Pavasariška“. Kokio tikro ir netikėto gražumo yra A. Strazdo metaforoje „Vieversėlis siausdamas / Šoka, vėju plakdamas, plakdamas...“ Kaip plasta maža pavasario pranašo širdis pakartojime – „plakdamas, plakdamas“ – ir kaip tas pilkas žemės grumstas šauna į dangų, kildamas kartu su žmogaus dvasia: „Vieversys, vieversys, / Vieversėlis siausdamas...“ Arba: „Padangėm, / Siaudžia, griaudžia padangėm...“ – kiek valios, laisvės, oro! Ir kiek natūralumo, žemiškumo: vieversiai padangėm, vištos – palangėm! O metaforiškasis saulės – pasaulio centro – vaizdas, tautosakiškai „nusidabrintas“ ir „nuauksintas“ gražumas, individualizuotas ryškios ekspresijos:

Kas gi ten?
Kas gi tenai už miško
Žiba, tvaska, ištiško?

Nuostabos ir susižavėjimo kupinas poeto balsas. Netikėtas rimas (miško – ištiško), gal vienintelis toks visoje mūsų lyrikoje, kur žodis miškas toks dažnas. Bet *ištiško* kartu yra ne tik tikslaus rimo pora – tai ir labai ekspresyvus per vieną akimirką išsiliejusios saulės įspūdžio nusakymas. O atsakymas lyg gatavas ateina iš liaudies dainos, iš poeto sielos, nušviestos vos juntamo liūdesio ir graudulio, – nepasiekiamą žmogui dangaus aukštybė, saulės gražybė. Tik iš tolo žvilgsniu pamylojama:

Saulelė
Saulelė ten tekėjo,
Aukso žiedais mirgėjo.

Ir kaip tiksliai, pakludama tai pakitusiai sielos būsenai, krinta, lėtėja, leidžiasi intonacija. „Giesmės apie siratas“ našlaitiškoji aimana, „Sieliankos aušros“ ekspresyvieji gamtos vaizdai ir intymieji „Strazdo“ kreipiniai į gamtą, žmogų ir yra pagrindiniai A. Strazdo lyrizmo akcentai. Lyrinė nuotaika, kylanti iš subjektyvaus poeto santykio su aplinka, dar nėra tokia stipri, kad galėtų išsilaikyti visame kūrinyje, todėl įterpiamas pasakojimas, aprašymas, dialogas. Eilėraščio pradžia dažniausiai yra lyrinė, o toliau lyrizmas blėsta, yra, nyksta. Kad lyrinis branduolys nėra stiprus, o gal ir pačiam kūrėjui dar neatrodo patikimas,

tarsi patvirtina kompozicija, kurios vienu iš principų būtų galima laikyti papildymą, medžiagos plėtimą, komentavimą. Kūrinį lyg ir nelengva užbaigti – jo vyksmo dar nekoordinuoja intensyvaus vidinio išgyvenimo logika: jausmo užuomazga, kulminacija, baigtis. Lyriniais bruožais pasižymintys A. Strazdo kūriniai ilgi, jų pabaigos daugiau ar mažiau didaktinės. Lyrinės galios atsiskleidimą varžė ir epocha, jos estetinės bei žanrinės normos. „Šviečiamajame amžiuje viešpatavusi metafizinė filosofija, klasicizmo estetika bei literatūra, Strazdo, kaip ir kiekvieno kūrėjo, asmenyje ugdė poetą racionalistą, poetą epiką, kuris tarsi perleistų iniciatyvą išoriniam pasauliui, pats likdamas stebėtojo ir konstatuotojo vaidmenyje.“¹⁰ Mušdamasis pro įvairias konvencines užtvaras, A. Strazdo lyrizmas labiau įsikūnijo pasaulio, ypač gamtos, perkūrimu negu asmenybės atsiskleidimu. Pasaulio vertinimas, grožio ir prasmės jautimas daug kur remiasi tautosakiškais grožio, vertės, teisybės matais. Lyrinis suinteresuotumas kyla ne tiek iš vidinio poreikio, išskyrus nebent „Ei, dieve dievulaitis“, kiek iš reakcijos į kasdieninį vargą, į gamtos gražumą. Į gyvenimą, į vargstantį žmogų poetas žiūri su gauduliu ir užuojauta, jo nedalią tarsi tapatindamas su savąja. Tapatinimas itin ryškus, palyginus pagrindines lyrines atramas su daugiau ar mažiau biografiniu „Ei, dieve dievulaitis“: ta pati gaudi intonacija, tie patys vargelių išrokavimai, malonybiniai nužymėjimai. A. Strazdo lyrikoje asmenybė dar nėra vienintelė, unikali, verta išsiskakymo. Ji atsiskleidžia tik per kitus, per tapatumą su kitais, per bendrumą, o ne per atskirumą, individualumą. Todėl ir subendrintas tautosakos žmogus jai yra toks artimas.

Lietuvių lyrika pirmiausia atsiveria suasmenintam skurdui, vargui, nedaliai. Jie A. Strazdo kūryboje, panašiai kaip K. Donelaičio laiškuose, yra kartais ir kiek perdėti. Perdėjimas vyksta ne tiek kūrėjo sąmonėje, kiek kalbos akte, kai atsiremiamą į išdidintus, išgaubtus arba sumažintus tautosakinius žmogaus modelius. V. Vanago pastebėjimu, strazdiškoji kūrybos dvasia, kuria remiantis ir bandoma jo poezijoje atsekti lyrinę liniją, „ne tiek strazdiška, kiek tautosakiška – ji bendra daugeliui XIX a. lietuvių poetų“¹¹. Bet ir A. Strazdo tautosakiškumas yra „strazdiškas“, spontaniškas, ekspresyvus.

Žinoma, autentiška A. Strazdo kūryba labai negausi: dešimt pasaulietinių kūrinių, vienas kūrinys lenkų kalba, kelios religinės giesmės. Tačiau neabejotina, kaip tvirtino ir pirmieji poeto biografai L. Jucevičius ir J. Katelė, kad A. Strazdo parašytų kūrinių yra kur kas daugiau. Tyrinėtojų nuomone, poeto kūrybos laikas – XIX a. pirmasis–antrasis dešimtmetis. Tačiau vien tai, kad S. Daukanto rinkiniuose keliolika Strazdo ar jam priskiriamų kūrinių užrašyta jau XIX a. pirmoje pusėje, taip pat ir Žemaitijoje, leistų spėti apie dar ankstesnį poeto kūrybos laiką, galbūt ir tą, kurį jis praleido žemaičiuose. *Dainių žemaičių* pratarmėje, apžvelgdamas liaudies dainų leidimus, S. Daukantas rašo: „Girdėjau, būk kunigas Strazdelis (Drozdowski) apskelbęs lietuviškas daines tarp metų 1824–29, bet man jų neteko regėti.“ Čia tikriausiai turimas galvoje ruoštas antrasis Strazdo rinkinys, galbūt jame iš tiesų buvo ir liaudies dainų? O gal tokia asociacija S. Daukantui atsirado dėl Strazdo kūrybos ir tautosakos ryšio stiprumo? Ne vienu atveju tas ryšys trukdo galutinai autentizuoti lyg ir neabejotinai „strazdišką“ kūrinį. Tačiau kad ir negalutinio Strazdo kūrinių autentizavimo galimybės dar nėra išsemtos. V. Jurgučiu, vienam iš S. Daukanto *Žemaičių tautosakos* parengėjų, iššifravus neaiškų ir klaidingai iš kito nuorašo nurašytą žodį („lavonai“ vietoj „favonai“) ir pastebėjus, kad šis retas žodis yra „Giesmėje Rygos miestui pagerbti“, beveik nelieka abejonių, kad nepaprastai gražus kūrinys „Atlėk sakalai iš aukšto kalno“ savo pirmavaizdžiu yra A. Strazdo¹². Ir V. Vanagas savo monografijoje vadina šią dainą „strazdiškesne“ už daugelį tariamai „strazdiškų“ kūrinių¹³, kurių poetui nemaža buvo priskirta. Liaudies dainoje negalėjo atsirasti žodis „favonai“, V. Jurgučio paaiškinimu, romėnų mitologijoje reiškiantis pavasarinį pietų vėją, analogišką graikų zefirui. „Giesmėje Rygos miestui pagerbti“ abu šie žodžiai eina greta: „W pomoc, Fawony,

¹⁰ Vanagas V. *Antanas Strazdas*. – V., 1968. – P. 219.

¹¹ Vanagas V. „Antanas Strazdas ir jo kūryba“ // Strazdas A. *Giesmė apie siratas*. – V., 1974. – P. 12.

¹² Daukantas S. *Žemaičių tautosaka*. – V., 1984. – T. 2. – P. 371.

¹³ Vanagas V. *Antanas Strazdas*. – P. 157.

Zefiry..." Beveik neabejotina, kad „Atlėk sakalai..." taip pat yra liaudies „perrašyta". Juk ir autentiški A. Strazdo kūriniai „Giesmė apie siratas", „Gegužėlė", „Rudenėlis", „Priečastis mergos", „Strazdas" turi ir liaudiškuosius variantus, netgi su papildomomis strofomis, kitokiais pavadinimais. „Atlėk sakalai..." lieka nežinomas autentišku, poeto jam suteiktu pavidalu, bet kaip liaudiškasis A. Strazdo kūrinio variantas jis neturėtų kelti abejonių.

Grijtina ir prie iki šiol anoniminiu laikomo „Jau sniegelis ir nubėgo". V. Vanago pateikti argumentai (pasaulėjautos ir poetinės išraiškos analogijos) yra visai patikimi¹⁴, ir tik pernelyg didelis mokslininko atsargumas palieka šį kūrinį šalia Strazdo. Bet vėlgi aišku, kad ir šiuo atveju galime kalbėti tik apie liaudišką autentiško kūrinio variantą.

Strazdo ir „ne Strazdo" ginčą, besitęsiantį jau gerą šimtmetį, mokslinė argumentacija V. Vanagas yra išsprendęs. Tačiau išsprendęs mokslui, o ne poeto literatūriniam likimui. „Versmių" serijos „Giesmė apie siratas" (1974) kanonizuoja tik patį A. Strazdo kūrybos centrą. Sunkiai beįžiūrimos, bet ir neišnykusios Strazdo linijos, tautosakiškos ir liaudiškos, įsiliejo į liaudies kūrybą, į anoniminę poeziją. Vienas kitas atvejis dar galėtų būti bent siejamas su Strazdo vardu ar bent su jo mokykla, apie kurią taip įžvalgiai užsimena V. Vanagas¹⁵. Juk bevardžio tapybos kūrinio priskyrimas kurio nors garsaus dailininko mokyklai pakelia jo vertę ir gelbsti nuo užmaršties.

Geros dešimties kūrinijų negalėjo užtekti susiformuoti didelės Strazdo reikšmės lietuvių literatūrai pojūčiui ir šio poeto mitui, kuris prasidėjo dar jam gyvam esant ir tebekuriamas ligi šiol. Pradėjo tą mitą kurti liaudis, poeto paveikslą aiškiai folklorizuodama, o perėmė literatūra, ne tik interpretuodama poeto gyvenimą ir kūrybą (J. Petrulis, P. Česnulevičiūtė, J. Glinskis), bet ir matydama jame archajinio lietuvių liaudies, pasaulėvaizdžio įkūnytoją ir reiškėją (S. Geda).

Nedidelį autentiškos kūrybos pluoštelį iš vienos pusės intensyviai daugina ypatinga A. Strazdo asmenybė, iš kitos – liaudies kūryba, tas gyvasis liaudiškumo pradas, kuris artimą poetą nepaprastai greitai „tiražuoja" dainomis, nuorašais, persakymais. Mums menkai tepažįstama XIX a. lietuviško meninio žodžio situacija. Ji susijusi ir su liaudies poezijos (ne liaudies dainos!) problema. Gausios Strazdo ir „ne Strazdo" variacijos yra vienas tos problemos centrų.

Atsiminimai apie Strazdą, užrašyti tik XIX a. gale, nebėra konkretūs, jau „sutautosakėję", kaip ir eilėraščiai. Pagrindinė iš jų aiškėjanti A. Strazdo asmenybės savybė yra jo nekonvencionalumas. Strazdas yra kunigas su valstiečio galvosena ir žemdirbio rankomis, jis yra žemdirbys, „sudedantis" religinę giesmę, pažįstantis mitologiją, suprantantis literatūros, gimtosios kalbos prasmę, kūrybos grožį. Jis yra bažnyčios tarnas, nemėgstantis ir nesilaikantis griežtų jos taisyklių, baustas už tai ir žemintas. Pagaliau jis yra žmogus su jautria inteligento siela. „Eksplikacijoje Vilniaus konsistorijai" (1819) A. Strazdas pasakė apie literatūrą žodžius, savo svarba prilygstančius M. Daukšos kalbos iškėlimui. „Ji (*literatūra* – V. D.) parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią, ji pasaldina kartybės, kurių patiriu šioje ašarų pakalnėje, ji sustiprina manyje viltį sulaukti atpildo už tas skriaudas ir persekiojimus, kuriuos tenka iškęsti man, 70 metų seniui <...>. Literatūra išmokė mylėti artimuosius, apšvietė paskendusius tamsybėse, tai jos nuopelnas, jei išverčiau i lietuvių kalbą Belarmino katekizmą, išleidau giesmes ir šventus himnus."¹⁶ „Laedet animam meam vita mea" („Mano sielą žeidžia mano gyvenimas") – įrašė A. Strazdas paskutiniame savo rašte vyskupui A. Kliongevičiui. Jaučiame šiuose žodžiuose ir didelę poeto dramą. Iš prigimties jautrią, literatūros, kultūros išlavintą sielą žeidė ir skaudino šiurkšti gyvenimo kasdienybė, o dar labiau – socialinė ir moralinė neteisybė. Iš paskutinių Strazdo gyvenimo metų matome beviltišką poeto padėtį, vargą klajojančio ir gainiojamo elgetos, likimą vargetos, svajojančio sugrįžti į Varnius, tarsi į jaunystės „pažadėtąją žemę". Į gyvenimo pabaigą jis vis labiau atsiskyrė nuo gyvenimo ir luomo

¹⁴ Ten pat. – P. 174–175.

¹⁵ Ten pat. – P. 160.

¹⁶ Strazdas A. *Giesmė apie siratas*. – P. 63.

konvencijų, dėl savo nepaklusnaus būdo buvo nuo jų ir prievarta plėšiamas. Strazdas yra pirmas lietuvių poetas, taip aštriai konfliktavęs su gyvenimu, taip skaudžiai su juo nesutaręs. Dar ribotos lietuviškos poetinės kūrybos galimybės, tradicijos ir konvencijos lemtingai atskyrė jo gyvenimą ir poeziją. Iš ypatingo savo gyvenimo Strazdas maža ką telaimėjo savo kūrybai. Gal todėl ir liko kūrybos šaltiniu, neįminta mįslė.

A. Strazdas suprato poezijos visuomeninius idealus, savo toli gražu ne estetiniams ir ne literatūriniais reikalams skirtuose raštuose jis kalbėjo apie gimtosios kalbos svarbą, apie seną „lietuvių bei žemaičių tautą“, kurios atminimą saugodamas jis ir sudėjęs lietuviškai moralines giesmes. Bet poezijos savimonės jėga šie lietuvių tautos, lietuvių idealai taps A. Baranausko, vėliau Maironio kūryboje. Strazdas juto savy dramatinės prieštaras, bet lietuvių poezijoje skausmo balsas prasiveržė tik XIX a. pabaigoje. Tačiau savita, laisva Strazdo asmenybė, savaip reginti pasaulį, savaip kalbinanti jį stiprios prigimties balsu, turėjo didelės reikšmės lietuvių lyrikai, jos kaip savarankiškos literatūros rūšies formavimuisi. Asmenybinis pradas A. Strazdo lyrikoje neišvengiamai subendrinamas; nekonvencionalios asmenybės raiška yra varžoma konvencinių literatūros, literatūrinio kalbėjimo normų. Strazdui jos yra dvejos – lenkų poezijos, su kurios sistemomis ir žanrais jis buvo gerai susipažinęs, pats rašęs lenkiškai, ir lietuvių tautosakos. Įdomu, kad savo lietuviškąją ir lenkiškąją kūrybą Strazdas skiria – dviejuose savo raštuose kalbėdamas apie lietuviškas „moralines giesmes“ ir „pastoralines arijas“ lenkų kalba.

Sunku būtų tiksliau apibrėžti tų apibūdinimų žanrinį turinį. Giesmė *Anykščių šilėlį* vadino ir A. Baranauskas. Neabejotina, kad vienu ir kitu atveju giesmė sietina ne su klasicistine literatūra, o labiau su liūdna liaudies daina. *Dainių žemaičių* pratarinėje S. Daukantas rašo: „gaudimą liūdno balso vadina giesme, arba rauda“¹⁷.

Į liaudies kūrybą, į liaudžiai suprantamą kalbą poeto orientuotasi sąmoningai. Pasiiaškinime dėl „Pagrabo Palšio“, vadindamas šį kūrinį dainele, A. Strazdas rašo turėjęs taikytis prie liaudies kalbos ir panaudoti jai pažįstamus posakius. Galbūt giesmių vadinimas moralinėmis pabrėžia auklėjamąsias, moralizuojančias tendencijas, tą bendrą didaktinę XIX a. lietuvių literatūros spalvą, pridengiančią didžiąją dalį poeto asmenybės. Strazdo kūryboje, kiek tai įmanoma jo laikui, liaudies kūryba ir varžė poetą kaip labiausiai visuotinė nacionalinė tradicija, ir laisvino jo asmenybės galias, tarsi suteikdama galvojimo ir raiškos kryptį – liaudišką ir demokratišką. Ši tradicija, kaip vienintelė artima ir kartu visuotinė, negalėjo būti pajusta ne iš liaudies kilusio poeto. Netgi asmenybės nekonvencionalumu Strazdas buvo liaudiškos pasaulėjautos poetas, iki šiol itin ryškiai reprezentuojantis ne tiek su lyrinėmis liaudies dainomis sublimuojamą, sakytumė, moterišką emocionalumą, kiek grubesnę, disharmoniškesnę, ekspresyvesnę, vitališkesnę, vyriškesnę ir tam tikra prasme dionyzinį pradą. V. Mykolaitis-Putinas pastebėjo, kad iš liaudiškų pasakojimų ir anekdotų Strazdas kyla „mūsų vaizduotėj kažkokio seno satyro – ciniko paveikslu“¹⁸. Savotiško, strazdiško, grubumo, tiesmukiškurno rasime eilėraščiuose „Priečastis mergos“ („O po smerčiui lopetomis užduos per šoną, / Sakydami: Čia kavojam šimto metų paną“), „Pagrabas Palšio“ – ši „nekalta pramoga lietuvių liaudžiai“, kaip rašoma poeto pasiaiškinime dėl šio kūrinio, iš tiesų turi karnavališkai nepikto pasityčiojimo atspalvį. Grubumo atspalvis sutampa su išoriniu A. Strazdo paveikslu, su liaudies pasakojimuose užfiksuotais anekdotais, groteskinėmis situacijomis, prasčiokišku poeto elgesiu. Tačiau nujaučiama ir kita A. Strazdo charakterio pusė, tiesiogiai išsakyta cituotuose žodžiuose: mano gyvenimas žeidžia mano sielą. Ji užgožta išorinio grubumo, vargų, nepriteklių, nesibaigiančių nemalonumų. Emocionali, lyriška siela išsiliejo eilėraščiu-daina, čia rasdama paguodą ir nusiramimą. Šiuo požiūriu A. Strazdas savaip reprezentuoja ir savitam liaudies menininko tipui – keistam, ne visada suprantamo elgesio, nesugebančiam ir nenorinčiam prisitaikyti prie vienokių

¹⁷ Daukantas S. *Žemaičių tautosaka*: 2 t. – V., 1984. – T. 2. – P. 369.

¹⁸ Mykolaitis-Putinas V. *Naujoji lietuvių literatūra*. – K., 1936. – T. 1. – P. 21.

ar kitokių normų. Toks lietuvių liaudies menininko tipas atpažįstamas iki šiol – iki „arkitekto“ Liongino Šepkos. Kaip gyvenimo išminties turėtojas, ypatingas žmogus, netelpantis į jokių rėmus, A. Strazdas galėjo būti epo tradicijos perteikėju, bet su ja tiesiogiai nesusitiko.

Negausioje Strazdo kūryboje skiriasi sakomo ar sakytinio, pasakojamojo tipo eilėraštis („Priečastis mergos“, „Pagrabas Palšio“) ir aiškiai dainuojamas: „Strazdas“, „Pasterka, arba piemenų giesmė“, „Sielianka Aušra“. Bent jau sąlygiškai su Strazdo vardu siedami „Atlėk sakalai iš aukšto kalno“, turėsime stebėtis nepaprastu šio kūrinio dainingumu, jo aukšta, asonansine melodija, itin ryškia pirmosiose eilutėse:

Atlėk sakalai iš aukšto kalno,
Atvesk žirgelį po aukso balnu.

Toks įspūdis, lyg pati poezija prabiltų, savo laiko sulaukusi, be kieno nors valios, niekam nepriklausydama. Kaip ir minėtos liaudies dainos, „Atlėk sakalai“ yra tarsi didesnė už save. Taip Strazdas sugrįžta iš Drozdovskio, galutinai tapdamas Strazdeliu, įsiliedamas į liaudies kūrybos gelmes, „sutauteskėdamas“ ne tik didžiąja kūrybos dalimi, bet ir asmenybe. Sukūręs pirmąjį originalų lietuvių liaudies pasaulėvaizdžio poetinį variantą, Strazdas pats tapo šio pasaulėvaizdžio dalim, šiandien savaip stimuluojančia jo meninę interpretaciją. „Pirmasis, į kurį atsimušiau, buvo Strazdas. <...> Strazdas priklauso lietuvių kultūros sričiai, suartėdamas su juo, tarkime, aš prikėliau savo atmintyje reliktinį lietuviškų mitologinių vaizdinių sluoksnį“, – taip mąsto S. Geda¹⁹, išreiškdamas šiandien turbūt aktualiausią požiūrį į poetą, kaip mitologinių vaizdinių šaltinį. Jeigu prisiminsime A. Aistį, akcentavusį A. Strazdo stichiją, laisvę, tai turėsime du pagrindinius dabarties santykio su šiuo poetu aspektus.

Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys: XIX amžius*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 117–131.

¹⁹ Geda S. „Slaptieji sielų suokalbiai“ // *Pergalė*. – 1983. – Nr. 9. – P. 141.